

ПОЛИЦИЈА ВАРОШИ БЕОГРАДА ЗА ВРЕМЕ УСТАВОБРАНИТЕЉА

Јелена Томић,¹

докторанд Правног факултета Универзитета у Нишу

Апстракт

Радам је извршена анализа садржине прописа о раду београдске полиције из 1840. године у оквиру друштвених и политичких прилика у Кнежевини Србији на почетку уставобранитељске владавине. Уставом из 1838. године обезбеђена је превласт Државног савета као олигархијског тела над кнезом. Покушај кнеза у таквој ситуацији да одбрани своја уставна овлашћења у законодавној и извршној власти и успостави равнотежу у односима са Саветом није успео. О томе сведочи и доношење прописа којим београдска полиција, у Милошево време подређена непосредно кнезу, долази под надлежност ресорног министарства. С друге стране, Уредба о дужностима управе вароши Београда из 1840. део је широке законодавне активности уставобранитеља усмерене на успостављање разгранатије и трајније државне организације.

Кључне речи: уредба, Управа вароши Београда, уставобранитељи, полиција.

1. Увод

Други српски устанак окончан је на основу усменог споразума кнеза Милоша и Марашла Али-паше 1815. године који је 1816. године потврђен султановим ферманима. Тада је у београдском пашалуку успостављено двовлашће, односно, паралелно су постојали српски и турски органи управне власти, све до 1830. године. Систем двовлашћа важио је и за полицијску власт, на тај начин што је надзорна полицијска власт припадала муселиму, а фактички извршиоци полицијских овлашћења били су српски

¹jelena93tomic@gmail.com

нахијски и кнежински кнезови и сеоски кметови. Њих је постављао кнез Милош, а осим полицијских и управних овлашћења имали су и судске функције. Јединство судске и управне функције трајало је до 1820-1821. године када су успостављени судови у Кнежевини Србији. На тај начин новостворени самостални судови преузимају део полицијске надлежности у вези са надзором над странцима, издавањем пасоша, а добијају и право избора варошких полиција, па чак и неке врсте надзора над њиховим радом.

Ђакова буна 1825. године била је узрок организовања прве озбиљније сталне војно-полицијске јединице, јер је кнез Милош уредио да се не може ослонити на неадекватно обучене и слабо наоружане пандуре. Обзиром да због тога што је била турска провинција Србија није могла имати сталну војску, Милош је мудро маскирао њено увођење називом „уписни пандури”, али се њена намена врло брзо престала скривати и већ 1826. године она се јавно назива „солдати”, односно, војници (Петровић, 1897:772). Хатишерифом из 1830. године Србија је добила статус вазалне кнежевине са независном унутрашњом управом. Веома је значајно да је једна од одредби хатишерифа давала кнезу Милошу право на оружану силу у случају отклањања немира и ради земаљске полиције. Након што је земљу 1834. године управно поделио на пет великих сердарстава и именовано сердаре који су вршили управну, полицијску и судску власт, нахије је назвао окружјима са „исправничествима” као управним органима, а затим именовано пет попечитеља међу којима и министра унутрашњих дела, али су њихове функције и даље остале неодређене, тако да ово заправо није ни утицало на организацију централне власти.

О детаљнијој организацији државног апарата можемо говорити тек 1835. године након доношења Сретењског устава иако је убрзо суспендован. Према уставном пројекту централни орган власти били су кнез и Совјет састављен од шест попечитеља међу којима би биле две одвојене и независне институције војска и полиција. Државни совјет је 10. августа 1835. донео „Правила за полицајце и полицију” који се могу сматрати првим правилима о полицијском раду у Србији. Нова реорганизација унутрашње управе извршена од кнеза Милоша била је 1836. године када су уместо сердарстава уведене четири војне области на челу са војним командантом, који су добили и полицијска овлашћења. Главни задатак између осталог био им је да пазе да неко не спрема заверу против власти у Србији. Указом од 14. марта 1837. године у Србији је установљена војно-полицијска канцеларија која је обједињавала, односно, вршила војно-полицијске послове. Превласт војних орага и мешање војно-цивилне управе одржаће се у Србији до доношења Устава 1838. године.

Према Уставу из 1838. године централни органи власти били су наредни кнез Милош Обреновић и Државни Совјет. Кнез Милош је покушао да уз помоћ војке сруши Устав, што му није пошло за руком. Након тога, 1839. године абдицирао је у корист свог сина Милана, који је убрзо преминуо, а на његово место дошао је Михаило Обреновић, који је, недуго затим, збачен са престола од стране уставобранитеља. Полиција је у периоду владавине уставобранитеља чинила целокупну државну управу у Србији, обављајући осим строго полицијских и бројне политичке, економске, војне, санитарске и финансијске дужности. Посебан значај у полицијској структури Кнежевине Србије имала је престоничка полиција, у неколико наврата регулисана Милошевим прописима. Уставобранитељи су убрзо, по преузимању власти, организацију и надлежности полиције вароши Београда прилагодили сопственим потребама. Уредба о дужностима Управе вароши Београда из 1840. у овом раду анализира се у склопу ширих друштвено-политичких прилика, као део уставобранитељских мера усмерених на ограничавање власти кнеза у корист Савета, али и као део настојања да се Србија правним уобличавањем власти, па и полицијске, трансформише у модерну државу.

2. Полиција за време трајања Турског устава до доношења уредбе 1840. године

Укидањем Сретењског устава уставно питање и даље је било актуелно, старешинска олигархија наставила је свој план да стане на пут кнежевој власти и коначно 1838. године, извојевала је доношење Турског устава. Са упориштем у новом уставу уставобранитељи су извршили свеобухватне политичке и правне реформе Србије. Уставом је успостављено министарство унутрашњих дела које је било уз министарство финансија и правде. Надлежности министарства биле су прописане чланом 19. Устава и обухватале су „Дјела Полиције, Карантина, издавање налога Књажески властима Окружја Земаљски, управленије заведенија общеполезни и пошта; содржаније великих друмова; и изврштеније уредба касателно воинства гарнизона земаљског, све ово принадежат’ ће Сановнику, опредјеленому за дела внутрења”. Устројенијем централнога правленија Књажества Србског од 29. маја 1839. године министарство унутрашњих послова, односно, попечитељство внутрењи дела подељено је по структурама на три одељења: одељење полицајно-економическо, одељење карантинско са санитаром и одељење војено. Полицијско-економическом одељењу су била подређена сва окружна начелства, а његова надлежност одређена је као извршење и надзор над свиме што се тиче земаљског поретка, мира и безбедности уопште, односно, имало је надлежности да издаје упутства

ради тачности издавања и прегледања пасоша, истребљење скитиница, беспосличара и просјака; управљање општекорисним заводима, подизање, устројавање и надзор над поштама; одржавање друмова, путева и мостова у добром стању; уређење сеоских и варошких општина; примање и отпуштање из српског држављанства. У надлежност Карантинско-санителног одељења спада предузимање свега што би служило одбрани и заштити народног живота и здравља, а нарочито: увођење, уређење и надзор над карантинима против куге; надзор над болницама у циљу искорењивања и осталих заразних болести; старање о подизању апотека, постављању лекара, бабица и спречавања превара и злоупотребе лекова. Војено одељење дужно је било старати се о извршењу уредби која се тичу „Воинства гарнизона земаљског“ задуженог за одржавање унутрашњег мира и поретка, као и унутрашње и пограничне безбедности. Своју надлежност ово одељење извршаваће преко Главног гарнизонског штаба коме је поверено управљање војском (Крстић, 2013:68).

Вршење полицијских послова поверено је окружним и среским начелницима са својим полицајцима. Према Устројенију окружних начелстава и главним дужностима срезских начелника од 12. маја 1839. сва три министарства имала су право да издају заповести окружним начелницима, међутим, они су били подређени само министру унутрашњих дела. Након тога 8. јула 1839. године донето је Наставленије окружним, среским и општинским властима за вршење полицијске службе према коме су окружни начелници били дужни да контролишу рад среских начелника, а наглашена је и обавеза да у случају појаве хајдука обавесте суседна начелства, затим срески начелници су поред обавезе чувања јавног реда и мира и боре против криминала. Села и општине су, такође, имали одговорност за вршење полицијске власти, њихова надлежност и одговорност регулисана је Устројенијем општина према коме су општине подељене на три класе. У прву класу спадала је београдска општина чији је председник био и управник вароши, који је изузев судске вршио и полицијску власт са додељеним чиновницима. Сличне обавезе и надлежности имали су и управитељи општина друге и треће класе.

Устројством општина, које у првих 11 чланова прописује организацију београдске општине, успостављено је Управитељство вароши Београда као управно-полицијски орган. Организација, делокруг рада и надлежност Управитељства вароши Београда као органа „за дела по струци судско-административној и струци полицајној” регулисани су члановима 4-11. Судско-административне послове обављао је Примирителни суд, који су чинили председатељ и три члана, један писар и два практиканта као и нужни број пандура. Орган задужен за полицијске послове био је

управник вароши, који је на располагању имао своје људство: два полицајца, једног писара, једног практиканта, онолико старешина квартова на колико је варош била подељена и довољан број пандура. Све у свему део за судске и део за полицијске послове сачињавали су један орган назван Управитељство вароши Београдске на челу са управитељем који је истовремено био и старешина полицијског надлештва и председник Примирителног суда. То је јасно из формулације члана 7 Устројства „Цело пак тело, како по струци судској, тако и полицајној зваће се Управитељство вароши Београдске. Управник вароши био је задужен за очување јавног реда и мира, личне имовинске безбедности, општег здравља и чистоте у вароши, а ради правилног отправљања послова био је дужан да сарађује са окружним начелником, извршава налоге министра и о свему редовно извештава ресорног министра. Принадлежности чланова управитељства вароши Београд регулисане су Указом од 28. октобра 1839. године, којим је надређено да управитеља и секретара полиције плаћа држава, док је два нижа полицајца исто као и три члана Примирителног суда плаћала сама београдска општина.”²

У организовању и функционисању београдске полиције, како од успостављања београдског полицијског надлештва 1828. године, тако и након образовања управе вароши Београда 1839. године најважнију улогу имале су њени старешине. Први старешина београдске полиције био је Петар Лазаревић-Цукић (1828-1831), који је као одани Милошев чиновник управљао српским делом вароши у доба мешовите српско-турске управе. Дужност директора београдске полиције након њега преузео је Тодор Бојанић који је на положају био свега неколико месеци, а потом поново био на функцији 1837-1838. Цветко Рајовић био је на функцији старешине београдске полиције у раздобљу 1831-1839. неколико пута је смењиван и постављан. Илија Чарапић је 1833. био директор, а 1839-1840. године управник београдске варошке полиције. Максим Ранковић два пута је био на челу београдске полиције, 1835. и 1836. године, а најкраћи стаж имао је Марко Богдановић који је прављао мало више од месец дана. Први управитељ вароши Београда, коме је пало на дужност да на основу донетог Устројства постави темеље организације и начина рада био је потпуковник Јован Герман. На положају управитеља вароши нашао се у време бурних политичких превирања, након тога постављен је за секретара београдског губернатора Јеврема Обреновића, а потом за кнежевог представника у Порти.

² Зборник закона и уредаба у Кнежевини и Краљевини Србији, XXX, 226.

3. Уредба о дужностима управе вароши Београда из 1840. године

Уставобранитељски рад на изградњи институција државне власти и правног поретка огледао се у унапређењу управно-полицијске службе. Тај рад се све до 1844. године одвијао у сложеној унутрашњој политичкој ситуацији, коју је до 1842. године обележила борба између кнеза Михаила Обреновића и уставобранитеља, а након његовог протеривања из Србије у августу 1842. године, покушаји новог кнеза Александра Карађорђевића да ојача позиције у законодавној и извршној власти спрам Државног савета. Због значаја Београда који је 1841. године постао престоница Кнежевине, Управитељство вароши Београда је међу полицијским властима било предмет посебне уставобранитељске пажње, па су његова организација, рад и функционисање били правно регулисани 1840. и 1841.

По налогу кнеза Михила, Цветко Рајовић је 1840. године написао нацрт прописа управитеља Београда које је касније постао Уредба о дужностима управитеља вароши Београда (Перуничкић, 1970:11). Уредбом су у 30 тачака прописани задаци, надлежност и одговорности управитеља и делокруг Управитељства подигнут у ранг државног надлештва. Према овој Уредби основна дужност београдске полиције је „да у вароши одржава ред, мир и безбедност“. Ову основну полицијску дужност управник вароши обављао је уз помоћ људства које му је било на располагању, а које су, у време доношења овог прописа, чинила два полицаја, четири кварталника, један буљукбаша и једанаест пандура. Полицији вароши Београда стављено је у дужност „да лопове и злочинце хвата и предаје надлежном суду“. Овом одредбом потврђено је већ раније извршено разграничење извршне и судске власти, у смислу да је полиција била надлежна за хватање починилаца кажњивих дела чије је кажњавање било у искључивој надлежности суда. Даље београдска полиција практично је била одређена као тајна политичка полиција. Прописано је да је полиција дужна „да открива и спречава тајне организације и друштва“, и „да води надзор над свим странцима и дошљацима, прати њихово кретање и снабдева их са пасошем“. Овде видимо свесност тадашње власти према странцима и њиховом статусу. Затим „да мотри, да нико не прими под своју стреху или на конак, слугу и беспосличара, који нема одпусно писмо газде код кога је последњи пут служио, или пак билет полицијски“. Ова одредба из данашње перспективе може деловати сувишна, чак и нехумана, али се њено оправдање налази у ондашњим приликама.

Функција „варошких полицаја“ (градских полицајаца) установљена је 1828. године на захтев београдских трговаца и занатлија за већом

личном и имовинском безбедношћу. Уважавајући овај захтев кнез је 16. маја 1828. године наредио успостављање нарочите полиције у Београду, коју су чинила тројица полицајаца и варошки кмет коме су на располагању били и турски ноћни чувари, и на тај начин уважен је захтев. Према Уредби слуге су се морале запослити у року од пет дана од дана доласка у Београд, а у противном „полиција ће сваком од њих одредити још један рок, па ако ни после тога рока не би пронашао посао, биће прогнан“. Ова одредба у суштини је била превентивног карактера, пошто је за циљ имала спречавање појаве беспослених лица која би у недостатку средстава за обезбеђење основних животних потреба могла прибећи вршењу кажњивих дела, тако да је ова одредба била превентивног карактера, и када ставимо ствари у оновремени контекст, сасвим оправдана. У вези са тим дужност београдске полиције је да „будно мотри на бадавције и разне скитнице“ и да хапси „цандрљиве и необуздане пијанице“ и предаје их „суду на каштигу“. Иако је пијанство сматрано друштвено неприхватљивим понашањем са становишта државне власти, оно се могло толерисати до одређење границе, односно, до тренутка када постане узрок друштвено опасног понашања. Наредбом да полиција поменути лица предаје суду на кажњавање поново је наглашено раздвајање извршне и судске власти. Уредбом су одређени састав и надлежности ноћних стража, успостављених у циљу спречавања ноћних провала и крађа. Оне су биле овлашћене да, уз садејство полиције „свако сумњиво лице лише слободе, имало оно фењер или немало“, а затим такво лице „предавати суду на ислеђење“. Од учешћа у овим ноћним патролама били су изузети учитељи, свештеници, чиновници, апотекари и чланови примирителних судова. Прописано је и да „сталне страже, састављене од пандура, чуваће главну чаршију од ноћних похара“. Предвиђена је надлежност београдске полиције у домену опхођења и владања грађана вароши. „Полиција ће упућивати житеље да према варошким кметовима, чиновницима, свештенству и старијим људима уопште буду предусретљиви“, а исто тако ће „у корену сузбијати блуд, разврат, проституцију, псовање и лењствовање“.

Спровођење у живот Уредбе против пожара³ било је потпомогнуто овом Уредбом. Одређено је да ће полиција у споразуму са турским властима настојати „да људи са упаљеним лулама сокаком не иду“, „да се ватре по сокацима, у мангалама или по авлијама (на прелу) не распаљују“, „да сваки власник на својој бини (згради) оцак зидани има и да зграде не буду

³ Уредбу за гашење пожара од 7. новембра 1834. потписао је министар унутрашњих дела Ђорђе Протић по налогу кнеза Милоша, а њене одредбе о организацији гашења пожара у српским варошима, паланкама и већим местима имале су карактер превентиве од пожара.

покривене трском или кровином“, као и „да се деца ватром или барутом не играју, а фишекције са својим радњама да буду изван вароши“. Нису пропштене ни надлежности варошке полиције у погледу трговине. „Полиција ће водити контролу над свим врстама мера – кантару, аршину, рифу, итд., које морају бити исправне и снабдевене жигом Управе вароши“. Даље, „пазиће да месо, хлеб, земичке, риба, воће и други производи по радњама и на пијацама буду свежи и доброг квалитета“, а „несавесне продавце и прекупце приводиће суду ради кажњавања“. Најзад, „она ће такође мотрити на исправност новца у оптицају“. Такође, има обавезу да похвата и преда суду на одговорност продавце и занатлије који би „договорно покушали да привремено скрију производе, да би их касније увели у промет и подигли им цене“. Овде видимо активност полиције у једом скроз неочекиваном сектору за то време. Прописано је да „ако би механције погрешно мериле и варале госте приликом наплаћивања јела и пића, полиција ће им затворити механу и предати их суду, па како он одлучи“. С обзиром на број кафана у Београду, а нарочито имајући у виду њихов значај у друштвеном животу вароши, разумљив је интерес државне власти да оне послују по прописаним правилима и добрим обичајима.

Прописане су и надлежности полиције у области здравствене заштите житеља вароши. „Посредством варошких кметова и окружног лекара, полиција ће чешће прегледати пића по механама, па уколико пронађе да су покварена и штетна по човечје здравље предаће власника ових производа суду и механу му затворити до изрицања пресуде.“ Такође, у циљу заштите здравља становника и посетилаца Београда, прописано је да се „заједно с полицијом и општинарима“ стара о чистоћи сокака и авлија, ради чега „захтеваће од сваког кућног старешине да одржава чистоћу до половине сокака, у правцу докле му плац његов захвата“. Затим Београђани су били дужни да у случају изненадне, „напрасне“ смрти неког лица, укућани одмах пријаве полицији „која ће послати доктора и једног свог члана да испитају узроке смрти, о чему ће затим управитељ вароши извести Попечитељство унутрашњих дела“. И ова одредба је у суштини имала исти циљ као претходна – предохрану од потенцијалне заразе. На овакав закључак упућује прописана обавеза управника вароши да о сваком таквом случају обавести Министарство унутрашњих дела. Београдска полиција је била, такође, дужна „да на основу извештаја варошког лекара забрани продају отровних материја и апотекарима наложи вођење посебног протокола у коме ће бележити: коме су и кад продали отровни еспап“. Ова одредба унета је у Уредбу у циљу спречавања злоупотреба отровних материја које су могле под одређеним условима бити легално коришћене за лечење одређених болести. Уредбом је било прописано да „управитељ

полиције [...] нарочито обратити пажњу на жене које ванбрачно затрудне, па постоји опасност да зачетак утамане, или новорођенче лише живота“, и треба да „одма упуту окружном суду и о томе извести Попечитељство унутрашњих дела“. На уношење ове одредбе у Уредбу утицао је јавни морал, у овом случају формиран на основу става цркве која није толерисала ванбрачне заједнице, али се противила елиминацији детета зачетог/рођеног из такве заједнице.

Београдској полицији стављено је у дужност да спречава свако неовлашћено коришћење општинских добара на једној, и обезбеди да их користе сва овлашћена лица, на другој страни. „Полиција ће настојати да општини омогући несметано руковођење њеним добрима и да иста добра сви житељи једнако уживају.“ Управа вароши Београда такође је била дужна „да има увид у све што се у вароши догађа и да о томе подноси рапорт Попечитељству унутрашњих дела сваких петнаест дана“, а „у случају немира и сличних догађаја, она ће одмах извештавати Попечитељство, не чекајући протек времена од петнаест дана“. У првом делу ове тачке садржана је генерална одредба о обавези полиције да у сваком тренутку зна шта се у вароши догађа, а у другом делу прописана је обавеза управника вароши да о стању у вароши извештава Министарство унутрашњих дела (редовно два пута месечно или ванредно када ситуација то захтева).

Уредбом су прописане и надлежности управника вароши Београда у изборном процесу. У том смислу, управитељ варошке полиције ће „пазити да избор варошких кметова буде по вољи већине, али не мешајући се у сам избор“, а изабране кметове ће потврђивати декретом који ће им предавати тек када пред парохом и становницима општине положи Уредбом прописану заклетву. „Ја (име рекавши) заклињем се богом живим, да ћу књазу и отечеству веран бити, да ћу дужности званија мога свето и нерушимо испуњавати, устава, закона и уредби земаљски придржавати се и свим силама настојати да иј се и со варошани моји точно придржавају; даље, свега онога клонити се што би на штету поједини лица или целог обшчества ишло. И, најпосле, да ћу трудити се да међу целим обшчеством мир, љубав и согласије царствује – тако да могу дати одговор на страшном његовом суду, Амин!“ Иако управитељ вароши Београда стоји непосредно под Попечитељством унутрашњих дела, он је дужан „и налоге осталих струка и попечитељстава испуњавати, у колико не би прекорачили круг њихове делатности“. Међутим „управитељ се не сме удаљити од свог места на позив ма којег попечитељства, државног савета или самог врховног кнеза, док за то не добије одобрење Попечитељства унутрашњих дела“, односно „може напустити своје место само у случају судског позива“. Дакле, управник вароши Београда дужан је испуњавати налоге свих држав-

них надлештава под условом да њихово извршење не превазилази окви-ре његове надлежности. Затим је одређено да ће управитељ „непосредно сарађивати са окружним судовима, како по делима кривичним, тако и по делима парничним“. Ова одредба одражава уставобранитељску свест о томе да разграничење извршне и судске власти не значи истовремено и њихово потпуно одвајање, односно, свест да је и у условима независности ове две власти неопходна координација рада полиције и суда. Прописана је, наравно, и типична полицијска дужност управитеља. „Чим би сазнао или само начуо за зле намере некога, или већ извршени злочин, управитељ ће одмах таква лица хватати и предавати суду на ислеђење.“ Осим хапшења извршилаца кажњивих дела, управник вароши био је овлашћен да хвата и лица за која је постојао и најмањи степен сумње да су намеравала да почине какво кажњиво дело. Ова одредба је очигледно отварала могућност широких злоупотреба, а каква-таква гаранција нађена је у обавези да ухапшене предаје суду који је спроводио истрагу. Јако је битно поменути да су Уредбом поново посебно разграничене извршна и судска власти. „Управитељ се неће мешати у пресуде суда, а сваког парничара упућиваће надлежном суду, без обзира да ли су извршиоци дела са подручја вароши или из неког другог места.“ Такође, постојао је и покушај да се рад београдске полиције лиши евентуалних злоупотреба и обезбеди поштовање личне слободе. Управитељ „не сме ниједног злочинца држати у затвору дуже од 24 часа, него ће га што пре предати суду“. У ситуацији када се сазнање о чињеницама везаним за извршење одређеног кажњивог дела могло добити само од осумњиченог, признање је сматрано крунским доказом. Почело се водити рачуна и о начину на који је то признање добијено, те су тортура и свако друго мучење у сврху изнуђивања признања били искључени. Ово је једна од најсавременијих одредби Уредбе и представља напредак и осавремењавање рада полиције. Уредба је садржала и прописе о надлежност полиције у приватноправним односима грађана. У случају да неки кућни старешина умре у вароши Београду, а није оставио тестамент ни пунолетног наследника, „полиција ће одмах извршити попис имовине и обезбеђење имања, па о томе известити суд“. Најзад, предвиђено је да ће „по питању издавања пасоша за стране државе и односе са иностраним властима и поданицима управитељ добијати упутства од Попечитељства унутрашњих дела“.

Значајно је напоменти да је полицијска организација у Београду значајно измењена кнежевим указом од 20. децембра 1841. када је полицијско одељење управе Београда издвојено у засебно одељење и стављено непосредно под власт државне управе (Алиmpiћ, 1905 :96). Тим Указом Управитељство вароши Београда уздигнуто је у ранг државног надлештва и

по струци полицијској одвојено и од општине Београда. У то време Управитељство су чинили управитељ, два полицајца, писар, четири кварталника, један буљубаша и једанаест пандура (Богдановић, 2002:30). У 1847. години персонал Управе бројао је 66 чланова: управитељ, пет чланова у улози помоћника, секретар, два писара, два практиканта, рачуноводитељ, пет кварталника, буљубаша и 49 пандура, а 1849. године њен персонал је уваћан па је поред управитеља, четири члана, секретара, два писара, благајника, два практиканта, пет кварталника, буљубаше и апсанције имала и 80 пандура пешака и пет коњаника (Перуничкић, 1970:14).

У јулу 1843. године донет је Закон против нарушитеља јавног мира и поретка, затим у мају 1845. године донета је Уредба о замењивању телесне казне новчаном, чиме је суд добио могућност да телесну казну замени новчаном ако процени да особу због њеног претходног владања или из других прописаних разлога поштедети телесне казне. Након тога 1847. године донет је Казнителни законик за паоре и крађе. Овим прописима право изрицања казне дато је искључиво судовима, а полиција је могла само тужити судовима, међутим, ово није уродило плодом јер су судови постајали све затрпанији и нису стизали да суде за, да их тако назовемо, дела мањег значаја, што је допринело паду ауторитета полиције. Покушај да се врати ауторитет полиције учињен је издавањем Решења од 21. фебруара 1846. године којим је полицији дато право да телесни казни „оне који неће да дођу, нити се дају довести”. Тадашњи министар унутрашњих дела Илија Гарашанин приметивши у народу знаке анархије закључио је да полицијски ауторитет мора да се поврати тако што ће имати право на кажњавање, стога је 1849. године Државном савету дао на оцену два законска предлога: Устројеније полиције и Закон о полицији. Саветска комисија је пројекат Устројенија полицијске власти, након измена, дала Савету на усвајање. Тако је 18. маја 1850. године ступила на снагу Полицијска уредба која, са Полицијским казним закоником од 27. маја 1850, чини неку врсту целине. Полицијски казнен законик систематизује полицијске преступе према заштитном објекту. Полицијске власти надлежне за испитивање и кажњавање ових преступа према Уредби су: примирителни судови општина, срески начелници, окружни начелници и Управа вароши Београда, док су прописане казне затвор, новчана казна, телесна казна, укидање права еснафског или радње на извесно време, прогон из места пребивања у друго и изгон из земље. Иако није у потпуности прихваћен предлог Илије Гарашанина можемо слободно рећи да је Уредба полицијској власти обезбедила довољно јак ауторитет за одржавање реда и безбедности у земљи. Уставобранитељи су донели још неколико прописа значајних за рад и унапређење полиције. Тако је Указом из 1851. године Попечитељ-

ство внутрењи дела подељено на економско, санитетско, војно, грађевинско и поштанско. Почетком 1853. Донет је Закон о замени телесне казне казном затвора у случајевима „особитог телесног стања”.⁴

4. Закључак

Министарство унутрашњих дела имало је незаменљиву улогу како на пољу идеологије и политике, тако и на пољу администрације, економије и социјалне политике. Све до шездесетих година 19. века делатност овог Министарства унутрашњих дела изједначавана је са целокупном унутрашњом управом у држави. У процесу изграђивања установа српске државе посебна пажња посвећивана је полицији, а у оквиру ње је београдска полиција, због нарочитог значаја саме вароши, била предмет посебног интересовања врховне државне управе. Још је кнез Милош Обреновић препознао важност београдске полиције и, иако несклон и не присталица било каквих писаних правила, њен рад регулисао доношењем неколико прописа. Политичко-полицијски систем који је кнез Милош створио комбинавањем традиционалних и савремених елемената наследили су уставобранитељи након његове абдикације и наставили рад на осавремењивању полиције и државе. Успостављање јаке и стабилне полиције било је један од најважнијих циљева уставобранитеља, што је разумљиво када се има у виду да је полиција у то време била задужена за скоро целокупну унутрашњу државну управу. Захваљујући прописима које су донели унутар полицијске организације уведен је ред и успостављена чвршћа дисциплина. По први пут у Србији су донети неки прописи и регулисан рад одређених државних органа. Уредба из 1840. Године, као што смо видели, покушала је да свеобухвати рад полиције у Београду и, по први пут, стави одређене послове у полицијску надлежност. Уредбом је регулисан делокруг рада београдске полиције, а чија је суштина било преузимање овог надлештва изузетно значајног за одржање успостављеног поретка. У прилог оваквом закључку иду и догађаји из 1858. године у вези са одржавањем чувене Светоандрејске скупштине која ће окончати период уставобранитељске владавине и васпоставити династију Обреновића. У склопу своје широке законодавне активности у циљу претварања Србије од Милошеве апсолутне монархије са идеологијом 18. века у модерну државу путем изградње институција правне државе, уставобранитељи су 1841. године формално санкционисали издвајање Управе вароши Београда у засебно државно надлештво. Међутим, идеје француске револуције о модерној грађанској држави тешко су могле бити остварене у земљи без изграђеног грађанског друштва. Последица је било споро прерастање полицијске у

⁴Закон о замени телесне казне од 31. јануара 1853, Зборник закона, VII, 28-33.

правну државу, те је упркос настојањима уставобранитеља, па и каснијој политичкој надградњи, систем успостављен још у време прве владавине кнеза Милоша искоришћаван током читавог 19. века без већих промена, усавшавања и улагања. Уредба о дужностима управника вароши Београда из 1840. године управо се и мора анализирати у оквиру друштвено-политичких прилика у оновременој Србији. Посматрана на овај начин, као део целине правних прописа којима је тада владајућа политичка елита уређивала извршну власт, Уредба потврђује закључак да су уставобранитељи много постигли у смислу формалног озакоњивања узвишене полицијске власти над народом, али су услед објективно ограничавајућих чинилаца слабо развили систем контроле апарата извршне власти. Истовремено, доношење Уредбе којом се рад полиције вароши Београда ставља у правне оквири само две године након доношења највишег правног акта Кнежевине Србије, потврђује закључак о значају престоничке полиције.

Референце

- Алимпиић, Д (1905.); Историјски развитак полицијских власти у Србији 1793–1869, Београд
- Богдановић, Б (2002.); Два века полиције у Србији, Београд, 2002.
- Божовић Б, Управа и управници града Београда 1839-1944, Београд 2011.
- Велмар-Јанковић, Дорђол, Београд 1986.
- Закон о замени телесне казне од 31.јануара 1853., Зборник закона, VII, 28-33 закона и уредаба у Кнежевини и Краљевини Србији, И, 38–57.
- Јовановић, В. (2012). Тајна полиција Кнежевине Србије, Београд
- Јовановић, С. (1991). Уставобранитељи и њихова влада, Београд
- Крстић-Мистрицеловић, (2013.) Структура и функционисање полицијске организације, Београд
- Љушић, Р. (1988.) Кнежевина Србија 1830–1839, Београд
- Милосављевић, Б. (1994.) Увод у полицијске науке, Београд
- Перуничкић Б, Управа вароши Београда 1820-1912, Београд, 1970 .
- Петровић М, (1897.) Финансије и установе обновљене Србије до 1842, Београд
- Уредба В№ 1231/С№ 857 од 1. новембра 1840. Архив Србије, Министарство унутрашњих дела – Полицајно одељење, XIII – 192 – 1840.

Уредба за гашење пожара од 7. новембра 1834, Новине Србске, бр. 1 од 5. јануара 1835.

Устројеније централног правленија Књажества Србског од 29. маја 1839.

Резиме

Успостављање јаке и стабилне полиције било је један од најважнијих циљева уставобранитеља, што је разумљиво када се има у виду да је полиција у то време била задужена за сукуро целокупну унутрашњу државну управу. Захваљујућу и прописима које су донели унутар полицијске организације уведен је ред и успостављена чвршћа дисциплина. По први пут у Србији су донети неки прописи и регулисан рад одређених државних органа. Уредба из 1840. Године, као што смо видели, покушала је да свеобухвати рад полиције у Београду и, по први пут, стави одређене послове у полицијску надлежност. Иако се Уредба односила само на београдску полицију имала је каснијег утицаја и на целокупну полицију јер је узета као модел. Истовремено, уставобранитељи су успели да правно уреде однос управне и судске власти на много правилнијој основи у односу на раздобље Милошеве владе. Владавина уставобранитеља имала је и негативне карактеристике међу којима су бирократизација, повећање пореза, презадуженост сељака и са тим у вези појава зеленаша. Влада уставобранитеља била је и оптерећена и борбом за превласт између кнеза и савета, тако да је један од већих недостатака њихове владе и занемаривање народа.

BELGRADE TOWN POLICE IN THE PRINCIPALITY OF SERBIA DURING THE DEFENSE OF THE *SRETENJE* CONSTITUTION (1838)

Jelena Tomić,

PhD student, Faculty of Law, University of Niš

Abstract

The paper analyzes the content of regulations on the work of the Belgrade police as well as the social and political circumstances in the Principality of Serbia in the 1840s, at the beginning of the period of the Defense of the Sretenje Constitution (1838). Establishing strong and solid police force was one of the most important goals of the Defenders of the Constitution. This was a reasonable action, considering the fact that police department was at that time in charge of all state affairs. The Serbian state enacted new regulations on police organization and stricter discipline; the police were vested with new powers and enforcement authorities. In addition, the state enacted new regulations on the organisation of other government institutions. The Regulation on the duties of the Belgrade Town Administration (1840) regulated the work of all police departments in Belgrade and, for the first time in modern Serbian history, put some state affairs under police jurisdiction. Although this Regulation was formed for Belgrade police department, it was used as a role model for all police departments across the state. When this period is compared to the period of government under Miloš Obrenović, the Defenders of the Constitution were simultaneously able to regulate the relationship between administrative and judicial system on a more correct basis. However, their ruling had negative side effects as well, some of which were excessive bureaucracy, tax increase, debt increase (especially amongst farmers), and the emergence of usuary (loan sharks). The new government was also weakened by the struggle for supremacy between the Prince and the State council, which resulted in neglecting the interests of the people.

Keywords: *Regulation on the duties of the Belgrade Town Administration (1840), Police powers, Defenders of the Constitution, Principality of Serbia.*